

Το «Κρυφό Σχολειό» - Κατά πόσον ήταν «κρυφό» άραγε;

Το 1888 εκτίθεται στην Αθήνα για πρώτη φορά ο πίνακας του Νικόλαου Γύζη (1842-1901) με τίτλο «Ελληνικό Σχολειό εν καιρώ δουλείας», ο οποίος παριστάνει έναν καλόγερο να διδάσκει παιδιά.

Το 1899 ο Ιωάννης Πολέμης (1862-1926) εμπνευσμένος, όπως δήλωσε ο ίδιος, από τον πίνακα του Γύζη, γράφει και δημοσιεύει το πασίγνωστο ποίημά του με τίτλο «ΤΟ ΚΡΥΦΟ ΣΧΟΛΕΙΟ»:

«Απ' έξω μαυροφόρα απελπισιά,
πικρής σκλαβιάς χειροπιαστό σκοτάδι
και μέσα στη θολόκτιστη εκκλησιά
(στην εκκλησιά που παίρνει κάθε βράδυ
την όψη του σχολειού),
το φοβισμένο φως του καντηλιού
τρεμάμενο τα ονείρατα αναδεύει
και γύρω τα σκλαβόπουλα μαζεύει».

Το ποίημα αυτό, που προκαλεί τις πιο ευαίσθητες χορδές της ιστορικής μας μνήμης και συνείδησης, που είναι διαμορφωμένη μέσα σε συνθήκες καλλιεργημένης ημιμάθειας, μονόπλευρης ενημέρωσης, με παραποιήσεις και πλαστογραφίες της ιστορίας, ένοχες σιωπές, με την απόκρυψη εθνικής σημασίας γεγονότων (όπως η απόκρυψη της αδιάλειπτης και αμείλικτης δίωξης της Παιδείας από την Εκκλησία, ακόμα και με το κάψιμο των βιβλίων, αλλά και του φιλότουρκου, αντιδραστικού και ολέθριου ρόλου της στο σηκωμό του υπόδουλου ελληνισμού), απέκτησε γρήγορα μεγάλη δημοσιότητα. Χάρη στη δημοσιότητα αυτή, ο τίτλος αυτού του ποιήματος αντικατέστησε τον αρχικό τίτλο του πίνακα ο οποίος έμεινε γνωστός πια με τον τίτλο «Το Κρυφό Σχολειό», αυτόν του ποιήματος.

Στην ελληνική ιστορία, ο όρος «κρυφό σχολειό» αναφέρεται σε σχολεία που υποτίθεται πως λειτουργούσαν κρυφά και υπό καθεστώς απαγόρευσης στις περιοχές όπου κατοικούσαν Έλληνες, κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Η ύπαρξη τέτοιων σχολείων δεν έχει επιβεβαιωθεί από ιστορικά στοιχεία και θεωρείται από τους περισσότερους ιστορικούς πως ανήκουν στη σφαίρα του μύθου αποτελώντας μέχρι σήμερα στοιχείο της λαϊκής παράδοσης.

Σύμφωνα με την παραδοσιακή αντίληψη, οι ποικίλες εντάσεις, οι διακρίσεις και οι κατατρεγμοί που υφίσταντο οι υπόδουλοι Έλληνες από τους Τούρκους, τους ανάγκαζαν συχνά να καταφεύγουν σε κρυφά σχολεία, προκειμένου να διδαχθούν τα παιδιά τους ελληνική γραφή και ανάγνωση, αριθμητική, στοιχεία της ελληνικής Ιστορίας. Η επίσημη πολιτική της αυτοκρατορίας ποίκιλε ανάλογα με το Σουλτάνο. Γεγονός είναι ότι ως τον 17ο αιώνα δεν υπήρχαν πολλά σχολεία ούτε μεγάλο ενδιαφέρον για τα γράμματα, δεν είναι όμως σαφές αν αυτό οφειλόταν σε ανθελληνική πολιτική των Σουλτάνων ή απλά στη μετοίκηση των Ρωμιών λογίων στη Δύση λόγω της αδιαφορίας των Οθωμανών για τα γράμματα. Η παράδοση για τα κρυφά σχολεία αναφέρει πως λειτουργούσαν κυρίως σε εκκλησίες και μοναστήρια, με δασκάλους ιερείς, φιλάνθρωπους ή εκπαιδευτικούς χωρίς επαγγελματική κατάρτιση, χρησιμοποιώντας ως αναγνωστικό βοήθημα τα ιερά βιβλία της εκκλησίας.

Ο όρος, λοιπόν, «κρυφό σχολειό» είναι πρόσφατος και σε καμιά περίπτωση προεπαναστατικός, γιατί δεν υπάρχει καμιά απολύτως ιστορική πηγή που να μαρτυρεί ότι

οι τουρκικές αρχές απαγόρευαν τη λειτουργία ελληνικών σχολείων. Αλλωστε, το γεγονός και μόνο ότι σε όλη την Τουρκοκρατία λειτουργούσαν φανερά ελληνικά σχολεία σε πόλεις και χωριά δηλώνει ότι δεν υπήρχε λόγος λειτουργίας κρυφών σχολείων. Και βέβαια η Εκκλησία, που προβάλλεται και διεκδικεί την τιμή και τη δόξα της ίδρυσης, της συντήρησης και λειτουργίας του λεγόμενου «κρυφού σχολείου», με τόση εξουσιαστική εμπειρία από τα βυζαντινά χρόνια και στα κατοπινά, σε καμιά περίπτωση δε θα αδιαφορούσε για την προμήθεια και διατήρηση τέτοιων τεκμηρίων αν υπήρχαν, που θα της εξασφάλιζαν αιώνια ευγνωμοσύνη ολόκληρου του Έθνους για το φωτισμό του στα χρόνια της δουλείας, που θα τον οδηγούσε στο λυτρωμό του. Η σχετική παράδοση ανάγει την αρχή του θρύλου αυτού στα μεταεπαναστατικά χρόνια, όπου ο θρύλος αργότερα ντύθηκε με ζωγραφική και ποίηση.

Πώς όμως δημιουργήθηκε ο σχετικός μύθος;

Πιθανότατα οι αιτίες που τον γέννησαν είναι δύο. Η πρώτη είναι να καταδειχτεί η βαρβαρότητα και ο φωτοσβεστικός ρόλος των Τούρκων κατακτητών και ο δεύτερος να αναδειχτεί ο ρόλος της Εκκλησίας στην πνευματική αναγέννηση του έθνους.

Τον πρώτον αιώνα μετά το πάρσιμο της Πόλης, οι υπόδουλοι Χριστιανοί, που αποτελούσαν το Ρουμ Μιλέτ (το γένος των Ρωμαίων), πέρασαν από ένα στάδιο πνευματικού και εκπαιδευτικού μουδιάσματος. Οι μεγάλοι δάσκαλοι είχαν φύγει στη Δύση. Καινούργια σχολεία δεν ιδρύθηκαν. Ο αναλφαβητισμός του χριστιανικού πληθυσμού αυξήθηκε κατακόρυφα. Η Εκκλησία όμως, για να λειτουργήσει, είχε ανάγκη από ιερείς, που έπρεπε να ξέρουν στοιχειωδώς να διαβάζουν τα ιερά βιβλία. Έτσι λειτούργησαν μέσα στους ναούς εκκλησιαστικά σχολεία που κατάρτιζαν στοιχειωδώς τους μέλλοντες κληρικούς. Ανεξάρτητα όμως από αυτά τα εκκλησιαστικά φροντιστήρια, σε ορισμένες πόλεις με πρώτη την Αδριανούπολη, εξακολούθησαν να υπάρχουν και να λειτουργούνε σχολεία στοιχειώδους εκπαίδευσης. Φυσικά η ποιότητα της εκπαίδευσης αυτής ήταν πολύ χαμηλή και οι περισσότεροι μαθητές μάθαιναν μόνο να διαβάζουν και να γράφουν. Ιδιαίτερα σχολικά κτίρια ήταν σπάνια ή μικρής χωρητικότητας. Πολύ συχνά οι μαθητές μαζεύονταν στο νάρθηκα των εκκλησιών. Δεν υπήρχαν επίσης διδακτικά βιβλία. Για τη στοιχειώδη εκπαίδευση χρησιμοποιούσαν εκκλησιαστικά βοηθήματα: την Οκτώηχο, το Ψαλτήρι ή τη Σύνοψη. Ίσως εδώ να βρίσκεται ο ιστορικός πυρήνας του μύθου για το κρυφό σχολειό.

Η πραγματικότητα

Σχολείο που να λειτουργούσε κρυφά από τις οθωμανικές αρχές τη νύχτα, σε εκκλησιά ή ερημοκλήσι, με δάσκαλο παπά, σχολείο που διωκόταν από τον Τούρκο κατακτητή, δηλαδή το κρυφό σχολειό, δεν υπήρχε, για τον αποδεικτικό λόγο γιατί κανένα ιστορικό τεκμήριο δεν υπάρχει για την ύπαρξή του. Η δήθεν ύπαρξη του κρυφού σχολειού είναι ιστορικό ψέμα, είναι απόκρυψη της ιστορικής αλήθειας, η αναζήτηση της οποίας είναι υποχρέωση για λόγους επιστημονικής δεοντολογίας και ιστορικής δικαιοσύνης, αλλά και γιατί η ιστορική αλήθεια μπορεί να συμβάλει στην καλλιέργεια ιστορικής συνείδησης, δηλαδή της ορθής αντίληψης για την κοινωνική πραγματικότητα και ορθής κρίσης για τα γύρω μας πολιτικά πράγματα. Μόνο η ιστορική αλήθεια διαπαιδαγωγεί σωστά και ωφελεί το Έθνος.

Μελετητές της ιστορίας μας ασχολήθηκαν κριτικά και με το κρυφό σχολειό και υπερασπίστηκαν την ιστορική αλήθεια γι' αυτό, που είναι η ανυπαρξία του. Κανένας έγκυρος ιστορικός, ούτε ο Παπαρρηγόπουλος, που αφιερώνει στην εποχή της τουρκοκρατίας τους δύο από τους εννέα τόμους της «Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους», ούτε ο Σάθας, εις την «Τουρκοκρατούμενη Ελλάδα» του, ούτε και η νεώτερη δεκαετήρατομη

«Ιστορία του Ελληνικού Έθνους» της Εκδοτικής Αθηνών, κάνουν οποιαδήποτε μνεία περί κρυφού σχολείου. Στο τελευταίο μάλιστα σύγγραμμα και συγκεκριμένα στον 10ο τόμο και στη σελίδα 366, οι συντάκτες του σχετικού κεφαλαίου Γ. Ζώρας και Α. Αγγέλου (καθηγητές πανεπιστημίου αμφότεροι), είναι κατηγορηματικοί: «Κρυφό σχολειό δεν υπήρξε, πρόκειται για μύθο», υποστηρίζουν.

Το ίδιο είχε πει από τον 19ο ήδη αιώνα ο Μ. Γεδεών και κατά τον 20ο ο Γιάννης Βλαχογιάννης: «Δεν υπάρχει καμία ιστορική μαρτυρία που να βεβαιώνει την ύπαρξη κρυφού σχολείου», βεβαιώνει.

Ο Γιάννης Βλαχογιάννης (1867 - 1945) λογοτέχνης, ιστοριοδίφης, ιστορικός ερευνητής, που ζωντάνεψε το 1821 και μας το παρουσίασε με αποκαλυπτική μορφή, που ίδρυσε και οργάνωσε τα Γενικά Αρχεία του Κράτους, όπου ταξινόμησε πολλά ντοκουμέντα του απελευθερωτικού αγώνα και τιμήθηκε το 1923 με το Εθνικό Αριστείο Γραμμάτων, ασχολήθηκε και με το «κρυφό σχολειό» και έγραψε μελέτες του γι' αυτό. Είχε επισημάνει ότι δεν υπήρχε καμία μαρτυρία που να βεβαιώνει την ύπαρξη του «κρυφού σχολείου» στα χρόνια της τουρκοκρατίας, σχολείου δηλαδή που διωκόταν από τον κατακτητή ως θεσμός ανεπιθύμητος γι' αυτόν, ως θεσμός υπονομευτικός για την «κραταιά βασιλεία του Σουλτάνου», θεσμός αφυπνιστικός της συνείδησης των ραγιαδών. Και υποστήριξε: «Στην περίοδο αυτή (16ος αιώνας)... τοποθετήθηκε ο μύθος για το "κρυφό σχολειό". Ότι πρόκειται για μύθο αποδεικνύεται βασικά από το γεγονός ότι δεν υπάρχει καμία ιστορική μαρτυρία που να βεβαιώνει την ύπαρξη "κρυφού σχολείου"».

Ο μεγάλος αυτός ιστοριοδίφης, ο Βλαχογιάννης, σε μελέτημά του για το «πολυφημισμένο κρυφό σχολειό», όπως το αποκαλεί, που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Νέα Εστία» στις 15.7.1945, αναφέρει:

«Ανάμεσα σε όσες διατριβές έτυχε να διαβάσω... δεν είδα καμία ιστορική μαρτυρία που να βεβαιώνει την ύπαρξη κρυφού σχολείου... μέσα στον αμέτρητο σωρό ανέκδοτου υλικού για της σκλαβιάς τα σχολεία που έχω συναγμένο, δεν απάντησα τίποτε που να κάνει λόγο για το σχολειό...

Έρχεται λοιπόν η απορία πρώτα, πώς του κρυφού σχολείου τα μαθητούδια, που νύχτα πηγαίνανε στο σχολειό... κι αυτό θα βρισκόταν έξω από το χωριό, λοιπόν σε μοναστήρι είτε σε ρημοκλήσι, πώς τ' ανήσυχαι παιδιά, όλο φωνές και γέλια και τραγούδια στο δρόμο τους θα ξέφευγαν την προσοχή των Τούρκων... αλλά νύχτα στην ερημιά ήτανε και λύκοι... Τάχα τα παιδιά παίρνανε στο δρόμο τους κανένα φύλακα μισθωτό του χωριού... Όλο αυτό το φανταχτερό και κούφιο και χωρίς θεμέλιο κτίσμα πέφτει σε μια στιγμή σωρός μ' ένα λόγο μοναχά. Ποτέ ο Τούρκος ο αγράμματος δεν μπόδισε το χριστιανό γράμματα να μαθαίνει...».

Αναφέρεται επίσης στον βουλευτή Θανάση Ευταξία, παπαδοπαίδι, άνθρωπο αρχαϊκό, δεινό γνώστη των σχολικών παλιών και νέων, που αρκετές φορές χρημάτισε και υπουργός Παιδείας, μάλιστα και μεταρρυθμιστής, ο οποίος σε συνεδρία της Βουλής, στις 29.6.1899, απαντώντας στο βουλευτή από τη Γορτυνία, είπε ότι ουδέποτε υπήρχαν στην Ελλάδα δημοτικά σχολεία. Υπήρχαν τα λεγόμενα κοινά σχολεία στα οποία τα Ελληνόπουλα μάθαιναν τα πρώτα τους κολλυβογράμματα, το αλφάβητο, λίγες προσευχές, την Οκτώηχον και το Ψαλτήριον.

Επίσης ως επιχείρημα κατά της καθολικής ύπαρξης Κρυφών Σχολείων προβάλλεται και η κατά περιόδους και περιοχές σχετικά φιλελεύθερη πολιτική των σουλτάνων στην

εκπαίδευση των Ρωμιών, αφού αφθονούν οι πηγές για τη λειτουργία ελληνικών σχολείων σε πολλές περιοχές της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Ο Άλκης Αγγέλου, που συνόψισε τις επισημάνσεις του Βλαχογιάννη και του Μανουήλ Γεδεών, αναφέρει συνοπτικά τη συλλογιστική που οδηγεί στο ότι το κρυφό σχολειό, ως διωκόμενος θεσμός, που τον συντηρούσε κρυφά η Εκκλησία, είναι θρύλος, με τα ακόλουθα:

α) Δεν υπάρχει καμιά μαρτυρία δίωξης κρυφών σχολείων ή των φορέων τους από τουρκικές αρχές και θα ήταν περιεργή συνωμοσία της ιστορίας μια τέτοια σιωπή, αν είχαν υπάρξει περιστατικά δίωξης.

β) Ο κατακτητής δεν καταδίωκε τα φανερά σχολεία ούτε ενδιαφερόταν γι' αυτά, αξιοποιούσε όμως τους γραμματισμένους στο διοικητικό μηχανισμό του κράτους, έτσι μάλιστα τους ενέτασσε στο σύστημα των συμφερόντων, τους έκανε ομάδα του κοινωνικού κατεστημένου, όπως συνέβη με τους Φαναριώτες, τουλάχιστο για μια σεβαστή μερίδα τους.

γ) Στις σχέσεις του με τους ραγιάδες ο κατακτητής αρκούσαν σε δύο όρους: 1) υποταγή, όπου τον βοηθούσε η παρέμβαση της Εκκλησίας, που κήρυχνε - ως ανάγκη προσαρμογής - υποταγή στην «κραταία βασιλεία του Σουλτάνου» και 2) κανονική πληρωμή των φόρων, που γι' αυτούς φρόντιζαν οι πρόκριτοι, οι κοινότητες.

δ) Πολυάριθμα ελληνικά σχολεία - συντηρούμενα από την εκκλησία ή από τις κοινότητες - λειτουργούσαν ελεύθερα στον τουρκοκρατούμενο ελληνικό χώρο, π.χ. στα Γιάννενα, στο Μεσολόγγι, στη Δημητσάνα, στις Μηλιές, στον Τύρναβο, στην Κοζάνη, στη Σμύρνη, στα νησιά του Αιγαίου και αλλού. Ο κατακτητής δεν ασκούσε κανέναν έλεγχο σ' αυτά.

ε) Οι επιμέρους παραφυάδες του θρύλου για το κρυφό σχολειό πολύ συχνά δεν αντέχουν ούτε σε στοιχειώδη λογικό έλεγχο. Λόγου χάρη, πώς μπορούσε να είναι κρυφό σχολειό μια κρύπτη που δείχνουν στη Σιάτιστα, όπου με δυσκολία μπορεί να φτάσει ένα άτομο για να κρύψει ίσως κάποιο πολύτιμο αντικείμενο, ή ποιους μπορούσε να εξυπηρετήσει το λεγόμενο κρυφό σχολειό στη μονή Πεντέλης, αφού τότε η περιοχή της ήταν ακατοίκητη και οι πλησιέστεροι κάτοικοι από την πολίχνη της Αθήνας ήταν αδύνατο να φτάσουν εκεί σε μια νύχτα.

Παρά το γεγονός ότι η εγκυκλοπαίδεια του Ελευθερουδάκη, όπως και οι ιστορίες των ερευνητών και επιστημόνων Γιάννη Κορδάτου, Διονύση Κόκκινου, Δημήτρη Φωτιάδη και άλλων δεν αναφέρουν την ύπαρξη κρυφού σχολειού και την αρνούνται ιστοριοδίφες και μελετητές της ιστορίας, όπως ο Θανάσης Ευταξίας στη Βουλή το 1899, ο Βλαχογιάννης, ο Μανουήλ Γεδεών, ο μεγάλος δάσκαλος του γένους Κωνσταντίνος Κούμας (1771-1836), ανεύθυνι συγγραφείς σχολικών βιβλίων, χωρίς ιστορική συνείδηση, θεώρησαν και πρόβαλαν τους στίχους του Πολέμη και τη σύνθεση του Γύζη, ακόμα και το τραγουδάκι:

«Φεγγαράκι μου λαμπρό,
φέγγε μου να περπατώ,
να πηγαίνω στο σχολειό,
να μαθαίνω γράμματα,
γράμματα σπουδάματα,
του θεού τα πράματα».

Αυτό λοιπόν το τραγουδάκι υποτίθεται πως τραγουδούσαν τα παιδάκια κατά την τουρκοκρατία, πηγαίνοντας για το «Κρυφό Σχολειό» κι από την τρυφερή μας ηλικία το

σφήνωσαν στο μυαλό μας, ως ιστορικές πηγές για την ύπαρξη του «κρυφού σχολείου» και πέρασαν τον έτοιμο αυτό θρύλο ως ιστορικό γεγονός.

Παραμέρισαν και αδιαφόρησαν για την αναζήτηση της ιστορικής αλήθειας, που είναι το αίτημα όλων των ερευνητών της ιστορικής ζωής και ότι κατά τον μεγάλο ιστορικό Θουκυδίδη η προσέγγιση της ιστορικής αλήθειας, για το εξεταζόμενο ζήτημα, επιτυγχάνεται με τη βάσανο των πηγών, των τεκμηρίων, των μαρτυριών, με το βασανισμό της σκέψης για τη συνέπεια της λογικής αλληλουχίας των συλλογισμών κατά τον έλεγχο και την επεξεργασία των ευρημάτων, όλων των γεγονότων που μπορεί να συνδέονται με το εξεταζόμενο ζήτημα και να το φωτίζουν, ώστε να προσεγγιστεί όσο το δυνατόν η αλήθειά του.

Δεν πήραν υπόψιν τους ότι οι στίχοι του ποιήματος και η σύνθεση του πίνακα είναι δημιουργήματα δεκαετίες ύστερα από το 1821 και αγνόησαν ότι είναι απαράδεκτο, σύμφωνα με την επιστημονική σκέψη, να χρησιμοποιούνται ως τεκμήρια για την προϋπαρξη του κρυφού σχολείου αυτά τα μεταγενέστερα ντύματα του θρύλου, όταν μάλιστα αυτά δεν παριστάνουν κανένα καταγεγραμμένο γεγονός ή επεισόδιο από τη ζωή των παιδιών στο θρυλικό κρυφό σχολειό. Και δε συνεκτίμησαν το γεγονός ότι η Εκκλησιαστική Επιτροπή της Τήνου το 1865 έδωσε υποτροφία στον Γύζη, για το Μιλάνο της Γερμανίας, που ίσως αυτός έκανε τη σύνθεσή του από ευγνωμοσύνη στην εκκλησία.

Αποσιώπησαν το γεγονός ότι τα ελληνικά σχολεία λειτουργούσαν ελεύθερα επί τουρκοκρατίας και ότι οι Τούρκοι ουδέποτε εμπόδισαν τη λειτουργία τους και απέκρυψαν την αλήθεια ότι εκείνοι που ήταν συνειδητοί διώκτες της Παιδείας, βυθίζοντας το υπόδουλο Έθνος στα σκοτάδια της αμάθειας, με την εθνοκτόνα τύφλωσή του, ήταν η Εκκλησία.

Δεν άκουσαν το βροντερό γκρέμισμα του μύθου του κρυφού σχολείου από την ανυπαρξία τεκμηρίων για την ύπαρξή του.

Έτσι αυτοί οι, συκοφαντικά αποκαλούμενοι, ιστοριογράφοι, παραποίησαν και παραχάραξαν την Ιστορία, αναγράφοντας στα σχολικά βιβλία το θρύλο του κρυφού σχολείου ως διωκόμενο από τους Τούρκους θεσμό, με φορέα την Εκκλησία, διαμορφώνοντας έτσι επικίνδυνα τη συνείδηση των διδασκομένων με αυτήν της δίωξης της ιστορικής αλήθειας και την ενθρόνιση στις συνειδήσεις αυτού του ιστορικού ψεύδους του μύθου του κρυφού σχολείου.

Ο θρύλος του κρυφού σχολείου πλάστηκε, καλλιεργήθηκε και διατηρείται μέχρι σήμερα από θρησκευτικές σκοπιμότητες, για να καλυφθεί η αντιδραστική και ζημιογόνα θέση της Εκκλησίας στην Παιδεία και επιπλέον να περιβληθεί με τη δόξα του φωτισμού του γένους, γιατί, όπως ισχυρίζεται, με το κρυφό σχολειό διέσωσε την ελληνομάθεια των Ελληνοπαίδων και διατήρησε την εθνική και γλωσσική ταυτότητα των υποδούλων, αναλήθειες που δε συμβιβάζονται με τον ισχυρισμό της Εκκλησίας ότι κηρύσσει και υπερασπίζεται την αλήθεια.